

4. OTUZ YILLIK SÜRECİ: 1966'DAN 1997'YE OTORİTERYENİZMİN DEĞİŞİMİ YA DA KÜLTÜREL VE KONJONKTÜREL ETKİLER¹

Faşizmin Almanya'daki başarısı üzerine bilim adamları bu düşünce tarzını destekleyen bir insani karakter olabileceğine yönelik sorgulamalara başladı. İkinci Dünya Savaşının hemen ardından Harvard Üniversitesi Psikoloji Profesörü Donald McGranahan, bu tür görüşler üzerine Alman ve Amerikan gençliği bazında karşılaştırmalı bir araştırma gerçekleştirdi. Daha sonra 60'lı yılların ortalarında aynı tarz bir araştırma, özellikle sosyal normların da etkisini ölçmek üzere, Çiğdem Kağıtçıbaşı tarafından Türk ve Amerikan gençliğinde karşılaştırmalı bir şekilde yapıldı. Kağıtçıbaşı'nın araştırması ise Lederer'ce 1978 ve 1991 yıllarında iki kez daha Amerikan örneğinde tekrarlandı (Lederer ve Kindervater 1995). Ayrıca, sosyal psikoloji, siyasal bilimler ve sosyoloji alanında pek çok araştırma ve tartışma yapılmış ve yapılmaktadır.

1966 yılındaki çalışma Türkiye'de 27 Mayıs'ın etkilerinin sürdüğü bir döneme, ABD'de ise Vietnam Savaşına asker gönderilmesi sürecine denk düşmektedir.

Türkiye o günden bu yana iki askeri darbe daha yaşadı. Muhtıralar verildi. Uzun bir süre sağ-sol çatışmaları altında; daha sonra da etnik ve dini çatışmaların da eklenmesi ile, daha derin olaylar yaşadı ve yaşamakta. Sıkıyönetim, Olağanüstü Hal adı altında hâlâ sürdürülmekte. Her gün çatışmalarda hâlâ onlarca kişi ölmekte, öldürülmekte. 28 Şubat tüm sıcaklığı ile sürerken, parlamenter sistem ile temel hak ve özgürlükler konusunda pek çok sıkıntı devam etmekte. Toplumdaki parçalanma, kamplaşma olayları; bu yöndeki pek çok sosyal hareket bir dönem için sola karşı kullanılan sağ ve "islami" şemsiye, bugün islami akımlara karşı "laik kesimlerin" ordu eliyle desteklenmesi gibi, "normal" demokrasilerde çoktan rafa kaldırıldığı iddia edilen uygulamalar ağırlığını hissettirmekte.

II. Dünya Savaşı'ndan bugüne ABD'nin sicili de çok parlak değil. 1950'lerde Türkiye'nin de fiili olarak yer aldığı Kore müdahalesi, ardından Vietnam yenilgisi; Latin Amerika'da Arjantin ve Nikaragua başta olmak üzere, pek çok noktada kontr-gerilla hareketleri (Türkiye'yi de dahil etmeli); hatta sıcak çatışmalara katılma. 1990'larda Körfez Savaşı, arkasından Balkanlar. Bunların hepsi de gene Türkiye'yi de yakından ilgilendiren, hatta içinde yer aldığı olgu ve

¹ Bu bölümde 1966 çalışması ile karşılaştırma yapılabilmesi için, sadece devlet liselerine ait veriler kullanılmaktadır. Kağıtçıbaşı 1966 Türkiye ve ABD ile Lederer 1978 ve 1991 ABD örneklemini normal liselerden oluşmaktadır.

olaylar. Çeçenistan ve Azerbeycan da sayılmalı. Afganistan ise bir derin muam-
ma ve mevcut Taliban yönetimin ABD tarafından desteklendiği söyleniyor.

Gene Türkiye’de başta Susurluk olmak üzere demokratik ilkelerin dışında
yöntem arayışları, ABD’de polis-ordu-pentagon etkisi ve “Dünya Jandarmalığı”
gibi tartışmalar sürüp gitmekte.

En demokratik sayılan Batı Avrupa ülkelerinde de durum çok parlak değil.
Avusturya’da radikal milliyetçi parti FPÖ % 25’lerin üzerine çıkmış durumda.
Almanya’da, radikal milliyetçi gruplar, Nasyonal Sosyalizmin ağır yenilgisine ve
ağır yasal yaptırımlara rağmen, sürekli parlamentoya üye gönderebilmekte. Le
Pen Fransa’yı zorluyor. Türkiye’de islami hareketler ve milliyetçilik belki de ta-
rihteki en yüksek noktasına ulaşmış durumda. Bu iki akıma yakın partiler %
40’lık oy dilimine sahipler. Merkez ise giderek zayıflıyor. En liberalleri bile
“şahin” tavırlarıyla, oy arayışında.

Peki, bu süreç boyunca, otoriteriyenizm ölçekleri ile çeşitli zaman dilimlerin-
de elde edilen veriler karşılaştırıldığında durum nasıl gözüküyor? Açıklayıcı bilgi-
ler, ipuçları var mı? Gerek Dünya’da 1940’lardan günümüze, gerekse Türkiye’de
1966’lardan bugüne nasıl bir değişim söz konusu?

4.1 McGranahan’ın (Ortak) Maddeleri Eşliğinde Bir Bakış

Otoriteriyenizm üzerine karşılaştırmalı ilk araştırmalardan biri McGrana-
han’a aittir¹. Psikolog McGranahan sosyolog Janowitz ile birlikte farklı Alman
gençlik gruplarında nasyonal sosyalist eğitimin etkilerini araştırmak isterler
(McGranahan & Janowitz 1946, s.3-14). McGranahan’a göre, eğer belirli ve u-
luslararası karşılaştırmaya olanaklı kılacak somut bilgi ve verilere sahip olun-
mazsa, psikolog kendi duyguları ve önyargıları altında değerlendirme yapma du-
rumunda kalır (McGranahan 1946, s.246) Böylece, Alman ve Amerikan gençliği
üzerine, politik farklılıklara bakmaksızın, materyal toplamaya başlar (Lederer
1995, s.53).

McGranahan’a göre, Almanların yaşamında koşulsuz bağlılığın çok önemli
bir yeri olduğu ancak kişisel sorumluluk almaktan kaçındıkları bilinmektedir. Ge-
rek Amerikan gerek Alman gençliğinde, patriotizm, bağlılık ve doğruluğun üç a-
na özellik olduğunu ancak farklı bir kültürel çerçeveye oturduğunu iddia eder.
Ayrıca devlete, topluma, aile ve yabancılara yönelik reddedici tavırları farklı
tutumlara bağlıdır.

¹ McGranahan ile ilgili veriler, Lederer’den aktarılmaktadır (Lederer 1995, s.53-55).

Bunları ölçmek üzere, sosyo-demografik değişkenlerin yanında 14 maddelik bir soru da hazırlar. 1945 Kasım'ında Massachusetts, New York ve Illinois'in farklı bölgelerinde 1600 öğrenciye verir ve değerlendirir. Ayrıca yansıtıcı sayılabilecek Bad Homburg, Friedbegr ve Offenbach'ta 200 Alman gencine uygular. Her iki grubun da pek çok noktada yakın özellikler gösterdiğini görür. Tekrar Bad Homburg'da 191 ve Oak Park'da 163 gençle uygulama yapar. Büyük bir benzerlik tespit eder. Bu kısa çalışma, Nazilerin demokratik tutumlara, anti-Nazilerin de faşist tutumlara sahip olabileceklerini göstermesi açısından ilginçtir. McGranahan'ın çalışma arkadaşı Janowitz'in yayınladığı "Studies in Prejudice"de bu maddeler yer alır ve daha sonraki araştırmalarda kullanılır (Lederer 1995, s.53-55).

Zamana bağlı değişimleri görme açısından McGranahan'ın maddeleri bir "sabit" oluşturmaktadır. 1945'lerden günümüze bazı ortak maddelere verilen yanıtları, karşılaştırma olanağı sunmaktadır.

4.1.1 Almanya, ABD, Avusturya ve Moskova Örnekleri: Durumsal (Konjonktürel) Değişkenlik

Dikkat çekici sonuçlardan biri, ABD'de 1945 ile 1966 arasında aile otoritesine saygı yönünde artış olduğudur. Elbette Kağıtçıbaşı araştırması ile McGranahan'ın örneklem yapısı aynı değildir ancak gene de savaş sırasında Alman aile yapısına yönelik eleştiriler ile 1960'lardaki sosyalist etkiler, Amerikan örneklemine etkilemiş; bu değerlere bir miktar daha negatif yaklaşmış olabilirler.

İlginç bir nokta ise, dönemsel dalgalanmaların olduğudur. Bütün maddeler için, 1970'li yılların sonunda yapılan uygulamalara daha az otoriter yanıtlar verilmektedir. 1990'lı uygulamalarda ise bu eğilim yeniden yükselmiştir. Örneğin "Savaşta masum bir mahkumu öldürme emrini reddeden bir asker haklıdır" maddesine katılmayanların oranı 1979 uygulamasında Almanya'da % 7'ye ve ABD'de %12'ye düşerken, 1991 uygulamasında ilki için % 10'a ve ikincisi için % 15'lere çıkmaktadır.

Bir başka nokta ise, yabancılara yönelik tutumlarla ilgilidir. Bu maddelerde de 1990'lı yıllarda yeniden artışlar görülmektedir ancak bir istisna ile: İtalya'ya yönelik olumsuz tavır giderek azalmaktadır. Bunun bir ülkenin uluslararası politikada ve ekonomik alanda yeniden saygınlık kazanması ile ilişkisi var gibi gözükmektedir. Yani her bir duruma yönelik, genel göstergeler değiştikçe, tutumlar da değişiklik göstermektedir.

Çizelge 4-1 Tarihsel Akışta McGranahan'ın Maddeleri -Almanya, ABD, Avusturya ve Moskova (%)*

Maddeler	ALM 1945	ALM 1979	ALM 1991	ABD 1945	ABD 1966	ABD 1978	ABD 1991	AVU 1980	AVU 1992	D.AL 1990	MOS 1991
v32 hayır Savaşta masum bir mahkumu öldürme emrini reddeden bir asker, haklıdır.	44	7	10	29	21	12	15			8	12
v33 hayır Kendinden küçükleri döven bir çocuk, büyüklerini dinlemeyen bir çocuktan daha kötüdür.	30	12	13	29	27	16	22			13	11
v73 evet Tanıdık ailelerde, ağabeyin küçüğüne emir verme hakkı olduğu ve küçükten de buna uyması gerektiği beklenmektedir.	23	13	17	9	45	36	40			13	58
v77 hayır Babası çocuğuna karşı acımasızsa, o çocuk evden kaçmakta haklıdır.	50	16	16	30	49	25	22			22	18
v52 „daha iyi”											
İtalyanlardan	70	15	10	43	17	19	15	41,6	20,3	26	13
Polonyalılarından	71	10	18	38	19	24	29	25,3	32,4	67	29
Fransızlardan	57	3	8	40	12	13	17	9,9	11,2	8	11
Almanlardan				41	24	24	25				
Amerikalılardan	24	4	7					17,4	21,5	12	12

*ABD ile ilgili veriler 1945 McGranahan 1946'dan, 1966 verileri Kağıtçıbaşı 1967 (1973)'den, 1978, 1979, 1980, 1991 ve 1992 verileri Lederer'in çalışmalarından; Almanya 1979 Shell'in gençlik araştırmasından (1985) alınmıştır (Schmidt & Lederer , 1995, s.88, 110, 171).

Zaten, bir başka nokta da, her bir ülkeye yönelik farklı düzeyde “ayrımcılık” olduğudur. Hatta bu durum, Almanya 1945 çalışması için de geçerlidir. Alman gençleri kendilerini Fransızlara göre, İtalyanlar ve Polonyalılarından daha üstün görmektedir. ABD içinse tersine dönmektedir rakam: Bu oran % 25'lere düşmektedir

Gene, madde 73'teki “Ağabeye Saygı” maddesinin ABD ve Moskova'da çok güçlü olduğu, izlenmektedir. Ancak, genel olarak, anne-baba ile olan ilişkilerde çocuğun konumuna yönelik bazı maddelerin 1970'li yıllardan itibaren sabitlendiğini ve bir miktar daha liberalleştiğini söyleyebiliriz.

Bir zaman dilimi içinde bakılacak olursa, 1945'lerden 1970'lere düşme eğilimi gösteren otoriteryen tutum ve davranışlar, 1980'li yıllarda yeniden yükselişe geçmektedir.

4.1.2 Türkiye¹ ya da Kültürel Etki: Yaşayan Bir Korkak Olmaktansa...

Nerden bakılırsa bakılsın, hangi madde ya da ölçek ele alınırsa alınsın, Türkiye'deki uygulamalar çok yüksek otoriteryen eğilimler barındırmaktadır. "Kişisel sorunlarımı nasıl çözeceğimi bana söyleyen birilerini bulabilmeyi istedim" (Madde 6); "Yaşayan bir korkak olmaktansa, ölü bir kahraman olmak yeğdir." (Madde 36) tavrı % 85'ler düzeyinde destek bulmaktadır. Bir yandan lider arayışı, diğer yandan öldürmeye ve ölmeye bir hazır oluş hali görülmektedir. Ancak, gene de, bu eğilimler **kültürel ve konjonktürel etkilerden** bağımsız değildir.

Kağıtçıbaşı'nın 1966 araştırmasında "öz-otoriteryenizm" ölçeği olarak adlandırdığı boyuta ait maddelere verilen yanıtlar gerek ABD'de, gerekse Türkiye'de artış göstermektedir. Bu sosyal-devlet ilkesinin; kamu güvencesi ve güvenliğinin giderek sarsılması ile ilişkili olabilir (İlgili alt-başlığa bakılırsa, bu ölçeğin anomi ile ilişkisi, diğer alt ölçeklere göre daha yüksektir). Böyle durumlarda, etnik, dini veya politik ve sekte kurumlara ilgi artmakta ve destek arayışı öne çıkmaktadır (M. Kıray'ın terimlendirdiği, "ara" tampon-kurumlar, yani iş, akraba ve komşuluk çevresi aslında grup üyeliğinin birincil rolü nedeniyle, "tampon" değil ana kurumlardır).

"Aile Otoritesine Saygı" sayılabilecek maddeler, Türkiye örneğinde, madde 32 ve 33'e göre daha yüksek oranda onay bulmaktadır. Sorgusuz bir şekilde (askeri) emre itaat sayılabilecek madde 32 kabul edilmemektedir. Madde 73 güçlü bir aile hiyerarşisini göstermekte; bu maddeye Türkiye dışında Moskova ve ABD'de de otoriteryen yanıtlar verilmektedir. Almanya'da ise oran daha düşük çıkmaktadır. Bu da göstermektedir ki, kültüre bağlı değişkenlik çok güçlü bir şekilde yansımaktadır.

¹ Türkiye'de otoriteryenizmin değişimi, McGranahan ve Kağıtçıbaşı'nın bazı ortak maddeleri bazında gösterilmeye çalışılacaktır.

Çizelge 4-2 Tarihsel Akışta McGranahan'ın Maddeleri: ABD ve Türkiye (%)*

Maddeler	ABD 1966	ABD 1978	ABD 1991	TÜR 1966	TÜR 1997
v5 evet Bir tartışmada, beni anladıklarından emin olabilmek için, sözlerimi bir çok kez tekrarlama gereği duyuyorum.	31	35	47	44	51
v6 evet Kişisel sorunlarımı nasıl çözeceğimi bana söyleyen birilerini bulabilmeyi isterdim.	48	37	53	54	85
v14 evet Günümüzde geçmişte olduğundan çok daha fazla bulaşıcı hastalık var.	21	18	53	28	
v32 hayır Savaşta masum bir mahkumu öldürme emrini reddeden bir asker, haklıdır.	21	12	15	33	8
v33 hayır Kendinden küçükleri döven bir çocuk, büyüklerini dinlemeyen bir çocuktan daha kötüdür.	27	16	22	24	15
v36 evet Yaşayan bir korkak olmaksızın, ölü bir kahraman olmak yeğdir.	35	17	26	89	85
v73 evet Tanıdık ailelerde, ağabeyin küçüğüne emir verme hakkı olduğu ve küçükten de buna uyması gerektiği beklenmektedir.	45	36	40	66	61
v77 hayır Babası çocuğuna karşı acımasızsa, o çocuk evden kaçmakta haklıdır.	49	25	22	41	37
v52 „daha iyi”					
İtalyanlardan	17	19	15	77	40,8
Polonyalılardan	19	24	29	82	62,2
Fransızlardan	12	13	17	61	42,4
Almanlardan	24	24	25	50	49,6
Amerikalılardan				71	38,3
Türklerden (ABD’de)	39,7				

Not: Türkiye ve ABD 1966 verileri, Kağıtçıbaşı'dan (1973) alınmıştır. 1997 verileri bu çalışmaya aittir.

4.1.3 Çeşitli Ülke Halklarına Yönelik Tutumlar ya da Konjonktürel Etki

Bu çalışmada, konjonktürel etki terimi, ülkenin içinde bulunduğu genel sosyo-politik-ekonomik durum ile yakın komşuları ve uluslararası konumunu, kısaca diğer toplumlar veya benzer örneklere göre pozisyonunu; dolayısıyla bunlar-

la ilişkili olarak meydana gelen değişkenliğe bağlı vaziyet-alışları ifade etmek için kullanılmaktadır.

Bu konjonktürel etkinin gösterilebilmesi açısından, gene McGranahan'ın bir sorusu eşliğinde, yabancılara duyulan saygının değişkenlik göstermesi ele alınabilir. Öyle görülmektedir ki, bir yandan evrensel ilişkiler ve politik yansımalar, diğer yandan ülkenin gelişmişlik-saygınlık derecesi ile ilişkili olarak, öz-gruba veya yabancılara bakış da değişmektedir.

Çizelge 4-3 Kendi Ülke Halkını Seçilmiş Bazı Ülke Halklarından Daha İyi Görme Durumu (Almanya ve Doğu Almanya)

Almanlar...	B.A. 1979			B.A. 1991			D.A. 1990		
	daha iyi	aynı	daha kötü	daha iyi	aynı	daha kötü	daha iyi	aynı	daha kötü
İtalyanlardan	20	78	2	12	79	8	26	70	4
Fransızlardan	4	91	5	11	83	6	8	84	8
Amerikalılardan	5	87	7	9	76	15	12	74	14
Türklerden	29	70	2	25	68	7	65	32	3
Kongolulardan	19	79	2	21	73	6	55	40	5
Japonlardan	5	89	6	9	78	13	18	59	23
Arjantinlilerden	16	82	2	17	77	6	34	62	4
İspanyollardan	12	86	2	11	81	8	21	77	2
Polonyalılarından	14	85	2	23	71	6	67	30	3
İsraililerden	20	75	5	21	71	8	65	32	3
Kübalılardan				42	46	12	-		

Not: İlgili veriler, Schmidt & Lederer 1995'ten alınmıştır.

Almanlar, 1970'li yıllara nazaran Fransız, Amerikan ve Japonlar karşısında kendilerini daha iyi hissedirken, İtalyanlar karşısında bir miktar eşitlikçi bakış artış göstermektedir. Bu durum Avusturya için de geçerlidir.

Avusturya örneğinde de, 1980'den 1992'ye İtalyan ve İspanyollara redalıcı tavırda güçlü düşüşler olmuştur. Diğer taraftan gerek Almanya, gerekse Avusturya örneğinde, 1990'ların başında, Doğu Blokunun parçalanması sonucu sınırların açılması, Polonya'dan hızlı bir göç dalgası başlatmış ve bu halka yönelik negatif tutumlar da paralel bir şekilde artış göstermiştir. Doğu Almanya'da ise Polonyalılar, Türkler ve İsraililere yönelik olumsuz bakış oransal olarak çok yükselmektedir.

Avusturyalılar Batı Almanlara göre, Doğu Almanlar ise her iki gruba göre daha yüksek ayrımcılık göstermektedir. Türkiye ise bütün bu örnekler bazında, en yüksek puanları almaktadır. Türkiye gençliği; İranlılar, İsraililer, Ermenis-

tanlılar, Yunanlılar, Kongolular, Ruslar ve Bulgarlar'a göre, Türkleri çok "daha iyi" görmekteler.

Çizelge 4-4 Kendi Ülke Halkını Seçilmiş Bazı Ülke Halklarından Daha İyi Görme Durumu (Avusturya ve Moskova)

Avusturyalılar...	AVU 1980			AVU 1992			MOS 1991		
	daha iyi	aynı	daha kötü	daha iyi	aynı	daha kötü	daha iyi	aynı	daha kötü
İtalyanlardan	41.6	55.7	2.7	20.3	75.6	4.1	13	62	25
Fransızlardan	9.9	86.0	4.1	11.2	76.3	12.4	11	50	39
Amerikalılardan	17.4	67.9	14.7	21.5	63.0	15.4	12	45	43
Türklerden	45.4	52.3	2.3	36.9	59.0	4.1	-	-	-
Kongolulardan	36.5	60.9	2.5	32.3	61.2	6.5	-	-	-
Japonlardan	10.2	74.4	15.3	13.9	62.3	23.4	15	36	49
Arjantinlilerden	27.5	71.1	1.4	22.6	70.9	6.4	-	-	-
İspanyollardan	21.6	75.7	2.8	13.5	79.9	6.6	-	-	-
Polonyalılarından	25.3	70.0	4.6	32.4	61.8	5.8	29	64	7
İsraililerden	30.9	61.8	7.4	31.2	63.3	5.5	47	41	12
Kübahlardan							52	41	7

Not: İlgili veriler, Schmidt & Lederer 1995'ten alınmıştır.

Batılı ülkelere göre, bu puanlar daha düşmekte. İlginç bir nokta ise, 1966'da Almanya'ya beslenen sempati, 1997'lerde Japonlar ve Amerikalılar yönüne kaymaktadır.

ABD'de benzer yıllarda yapılan uygulamalarda, "Amerikalıları diğer milletlerden daha iyi görme" eğilimi pek bir düşüş göstermez; hatta 1990'lı yıllarda yükselme trendine girerken, Türkiye'de, 1966'dan 1997'lere bir miktar düşüşler izlenmektedir. Ancak oranlar gene de çok yüksek. Türkiye, eşitçi bakıştan daha çok uzaklarda gözükyor.

Bir başka formda söylenirse, yabancıları redde yönelik yüksek yüzdeler kültürel, bunlardaki artış ve azalma eğilimi ise konjonktürel nedenlere bağlanabilir.

Çizelge 4-5 Kendi Ülke Halkını Seçilmiş Bazı Ülke Halklarından Daha İyi Görme Durumu (Türkiye)

Amerikalılar... (Türkler...)	ABD 1966			TÜR 1966			TÜR 1997		
	daha iyi	aynı	daha kötü	daha iyi	aynı	daha kötü	daha iyi	aynı	daha kötü
İtalyanlardan	18,3	79,2	2,4	77,5	18,6	8,9	40,8	34,2	25,0
Fransızlardan	12,5	84	3,5	61	30,1	8,9	42,4	27,7	29,9
Almanlardan	25,2	71,4	3,5	50,2	38,4	11,4	49,6	21,4	29,1
Amerikalılardan				71,1	17,1	11,9	38,3	17,8	43,1
Türklerden	39,7	58,8	1,5						
Kongolulardan	49,6	48,5	1,9	94,7	4,6	0,7	71,2	17,3	11,5
Japonlardan	25,6	70,1	4,2	61,1	29,8	9,1	26,1	23,4	50,5
Arjantinlilerden	23,1	75,5	1,5	85,9	13	1,1	63,2	24,4	12,4
İspanyollardan	25,1	73,9	1,1	74,6	22,5	2,9	50,8	30,7	18,6
Polonyalılarından	20,3	76,5	3,3	81,6	16,5	1,9	62,2	24,0	13,8
İsarillilerden	26,5	68,8	4,8	72,8	19	2	76,5	12,2	11,3
Ruslardan							69,4	11,1	19,6
Yunanlılardan							75,4	10,3	14,2
İranlılardan							79,2	10,4	10,4
Ermenilerden							76,0	9,3	14,7
İngilizlerden							42,6	24,7	32,7
Bulgarlardan							66,1	23,9	10,1
Azerilerden							47,0	45,2	7,8
Suudilerden							67,4	24,3	8,3

*Arjantinli, İspanyol, Kongolu, Polonyalı şıklarında boş bırakanların sayısı 70-75'e yükselirken (% 27) diğerleri için 45-50 (% 20) düzeyindedir.

Not: 1966 rakamları Kağıtçıbaşı'dan (1973) alınmıştır. 1997 verileri, bu çalışmaya aittir.

4.2 Alt-Ölçekler Bazında Bir Değerlendirme

Ölçekleri karşılaştırabilmek için, daha önceki kullandıkları biçimiyle, özellikle de Lederer ve Kağıtçıbaşı'nın kullandıkları haliyle, standartlaştırma işlemi yapıldı. Böylece karşılaştırmaya uygun hale getirildi¹.

• 1966'dan 1980'lere düşme eğilimi izlenen Otostereyizm'de 1980'lerden sonra gerek Almanya, gerekse ABD'de yeniden bir yükseliş izlenmektedir. Türkiye ile ilgili ara dönem değerleri olmadığından karşılaştırma şansına sahip deği-

¹ Daha geniş bilgi ölçeklerle ilgili alt-başlıkta.

liz. Ancak bu genel iniş-yükselişin Türkiye örneğinde de tahmin edilebileceği açıktır. Özellikle milliyetçi ve islamcı akımlar 1980'lerden sonra çok daha güçlenerek çıkmışlardır.

Çizelge 4-6 Aynı Toplum Bazında Ölçek Ortalamalarının Zamana Bağlı Farklaşma Düzeyleri*

Ölçekler	ALM		AVU		ABD		ABD		TÜR	
	1979	1991	1980	1992	1966	1978	1978	1991	1966	1997
I GOS Genel Otoriteriyenizm	2.34	2.42**	2.45	2.31**	2,81	2.55**	2.55	2.58	3,13	3,15
II ÖOS Öz-otoriteriyenizm	2.46	2.57**	2.56	2.50	2,59	2.48**	2.48	2.57**	2,83	2,91*
III BOS Belirsiz Otoriteye Saygı	2.26	2.29	2.50	2.28**	2,97	2.46**	2.46	2.51	3,14	3,08
IV DOS Devlet Otoritesine Saygı	2.36	2.30	2.33	2.23	3,05	2.59**	2.59	2.66**	3,67	3,38**
V AOS Ebeveyn Otoritesine Saygı	2.88	3.01**	3.18	3.11	3,45	3.15**	3.15	3.21	3,75	3,66
VI YAS Yabancıların Reddi	2.36	2.44*	2.44	2.40	2,58	2.40**	2.40	2.41	3,04	2,87**
VII OAY Otoriter Aile Yapısı	2.33	2.28	2.41	2.14**	2,74	2.60**	2.60	2.64	2,78	2,65*
IX Politik Skala	2.67	2.68	2,72	2,68						
YGOS Yeni Genel Otoriteriyenizm	2,45	2.56**			3,13	2.77	2.77	2.79	3,87	3,87
OS Otoriteye Saygı (Kağıtçıbaşı)									3,58	3,44**

Not: Veriler, özellikle Lederer'in uluslar arası araştırmalarda kullandığı forma uygun hale getirilmiştir. Otoriteye Saygı ise Kağıtçıbaşı ile karşılaştırılmıştır (=Lederer'in YGOS'u bu kökendir). Türkiye dışındaki veriler, Schmidt & Lederer 1995'ten alınmıştır.

Avusturya örneği ise, Almanya ve ABD'nin aksine, 1980'lerden 1992'lere bir düşüş eğilimi ile devam etmektedir. 1992 uygulamasında daha düşük puanlar elde edilmesinde, bir yandan AT ile bütünleşme sürecinin hızlanmasının, bir yandan da Yugoslavya krizinin etkisi olabilir. O dönem içinde EXPO tartışmaları da ayrı bir önem taşımaktaydı. Ancak bugün için elimizde bir veri olmamakla birlikte, Avusturya'da da J. Haider liderliğindeki milliyetçi FPÖ'nün ikinci parti konumuna yükseldiği bir süreç yaşanmaktadır.

• İlginç bir nokta ise, Kağıtçıbaşı'nın "öz-otoriteriyenizm" ölçeğinin aldığı "katılık" yanlısı yanıtların artmış olmasıdır. Bu ölçek, dışsal güçsüzlük ile güvensizlik ya da anomi arasında bir yere konumlandırılacak bir nitelik taşımaktadır. Dışsal-güçsüzlük durumu, giderek artış göstermekte; Frankfurt Okulu'nun öngörüsü ile insan "modern toplum ve onun büyük toplum yapıları içinde" ezilmektedir.

• Bu anlamda, bir bireyciliğin gelişimi söz konusudur da denebilir. Özellikle, somut göstergelere yönelik, “Devlet Otoritesine Saygı” (DOS) ve “Yabancıların Reddi” (YAS) gibi ölçeklerde bazı düşüşler izlenmekte; aile ortamı (“Ailenin Algılanmış Otoriteriyen Yapısı”-AOY) da bir miktar daha liberalleşmektedir Bu üç ölçekten alınan değerler giderek düşmektedir.

Çizelge 4-7 Aynı Toplum Bazında Ölçek Ortalamalarının Zamana Bağlı Anlamlı Farklılaşmaları *

Ölçekler	ALM	AVU	ABD	ABD	TÜR
	1979-91	1980-92	1978-91	1966-91	1966-97
I GOS Genel Otoriteriyenizm	<**	>**	=	>**	=
II ÖOS Öz-otoriteriyenizm	<**	=	<**	=	<*
III BOS Belirsiz Otoriteye Saygı	=	>**	=	>**	=
IV DOS Devlet Otoritesine Saygı	=	=	<*	>**	>**
V AOS Ebeveyn Otoritesine Saygı	<**	=	=	>**	=
VI YAS Yabancıların Reddi	<*	=	=	>**	>*
VII OAY Otoriter Aile Yapısı	=	>**	=	>**	>**
IX Politik Skala	=	=	=	=	=
YGOS Yeni Genel Otoriteriyenizm	<**	=	=	>**	=
OS Otoriteye Saygı (Kağıtçibaşı)					>**

p* <.01, ** p <.001.

Not: Ortalama farklılıklara dayalı t-değerleri, 12 ve 30 yıllık aralıklarla uygulanan anketler sonucu ölçeklerin ortalama puanlarında meydana gelen yükselme (< *), düşme (>*) ya da benzerlik (=) durumlarını göstermektedir. Türkiye dışındaki veriler, Schmidt & Lederer 1995'ten alınmıştır.

• Ancak gene de “yabancıların reddi” ölçeğinden alınan puanların Almanya’da bir miktar artış içinde olması, Almanya’daki birleşme sürecinin etkilerine bağlanabilir. Birleşmenin maliyeti vergi mükelleflerine çıktı ve ülkedeki işsizlik ve artan vergilerin sorumlusu olarak da hep yabancılar gösterildi. Bu dönemde, Almanya’da, Solingen olaylarına varıncaya değin pek çok sağ-radikalizme bağlı tedhiş olayları yaşandı. Hatta bu dönemde, İtalya’da faşist eğilimli ve ülkenin ikiye ayrılmasını savunan bir parti bile iktidar oldu.

ABD’de ise, Almanya’nın aksine, “Devlet Otoritesine Saygı” ölçeğine verilen otoriteriyen yanıtlar artış göstermektedir. Güçlü devlet, demokrasinin ve demoklesin kılıcı Amerika idolleri, Reagan döneminde uzun yıllardır Vietnam, Latin Amerika ve Ortadoğu’da kaybedilen prestijin yeniden yakalanma çabaları ile, Doğu Blokunun çökerek, ABD’nin “tek patron”luğa yükselmesi süreci ile ilgili olayların, vatandaş gözünde ABD’nin saygınlığını yükseltici bir etkisi olabilir. Bu yorumların daha sağlıklı yapılabilmesi için, tabii ki, daha zengin bir veriye ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak devlete saygı ile “yabancıların reddi” bu örnekte aynı anlama gelmemektedir.

Bu çapraz farklılıkların takibi için, Türkiye 1966 örneklemini ABD 1966 ile, ve Türkiye 1997 örneklemini de en yakın 1990'lı çalışmalarla karşılaştırılmaktadır.

Çizelge 4-8 Ölçek Ortalamaları ve Kültürlerarası Farklılaşma Düzeyleri (ABD, Almanya, Avusturya, Moskava)

Ölçekler	TÜR 1966	ABD 1966	TÜR 1997	ABD 1991	ALM 1991	AVU 1992	MOS 1991	D.A. 1990
I GOS Genel Otoriteriyenizm	3,13	2,81**	3,15	2,58**	2,42**	2,31**	2,66**	2,50**
II ÖOS Öz-otoriteriyenizm	2,83	2,59**	2,91	2,57*	2,57*	2,50*	2,84	2,65*
III BOS Belirsiz Otoriteye Saygı	3,14	2,97**	3,08	2,51**	2,29**	2,28**	2,56*	2,52**
IV DOS Devlet Otoritesine Saygı	3,67	3,05**	3,38	2,66**	2,30**	2,23**	2,91**	2,60**
V AOS Ebeveyn Otoritesine Saygı	3,75	3,45**	3,66	3,21*	3,01**	3,11**	3,29*	3,18*
VI YAS Yabancıların Reddi	3,04	2,58**	2,87	2,41**	2,44**	2,40**	2,40**	2,68
VII OAY Otoriter Aile Yapısı	2,78	2,74	2,65	2,64	2,28**	2,14**	2,49*	2,41**
YGOS Yeni Genel Otoriteriyenizm	3,87	3,13**	3,87	2,79**	2,56**	-	3,11**	2,83**
OS Otoriteye Saygı (Kağıtçıbaşı)	3,58	3,22**						

t-değeri * = $p < .01$, ** = $p < .001$.

Not: Almanya ve Moskova verileri Schmidt & Lederer 1995'ten alınmıştır.

• Otoriteriyen değerler ABD'de "yabancıların reddi hariç" diğer Avrupa ülkelerinden; Moskova örneklemini gene "yabancıların reddi hariç" Avrupa ve ABD'den; Türkiye örneklemini ise bütün hepsinden daha yüksek değerler almaktadır. Türkiye verilerinden "Otoriteriyen Aile Yapısı" ABD örneklemini ile, "Özotoriteriyenizm" de Moskova örnekleminiyle benzerlikler taşımaktadır.

Çizelge 4-9 Türkiye İle ABD, Almanya, Avusturya ve Moskova Arasındaki Ortalama Farklılaşmaları

Ölçekler	TÜR66- ABD66	TÜR97- ABD91	TÜR97- ALM91	TÜR97- AVU92	TÜR97- MOS91	TÜR97- DDR90
I GOS Genel Otoriteriyenizm	<**	<**	<**	<**	<**	<**
II ÖOS Öz-otoriteriyenizm	<**	<*	<**	<**	=	<**
III BOS Belirsiz Otoriteye Saygı	<**	<**	<**	<**	<**	<**
IV DOS Devlet Otoritesine Saygı	<**	<**	<**	<**	<*	<*
V AOS Ebeveyn Otoritesine Saygı	<**	<*	<**	<**	<*	<*
VI YAS Yabancıların Reddi	<**	<**	<**	<**	<**	<**
VII OAY Otoriter Aile Yapısı	=	=	<**	<**	<*	<**
YGOS Yeni Genel Otoriteriyenizm	<**	<**	<**		<**	<**
OS Otoriteye Saygı (Kağıtçıbaşı)	<**					

t-değeri * = $p < .01$, ** = $p < .001$.

Not: Yüksek ortalamalar, yüksek otoriteriyenizmi göstermektedir. TÜR66 ile ABD66 arasındaki, yine TÜR97 ile ABD, Almanya ve Avusturya 90-92 yılları ölçek ortalamaları arasındaki farklılıklar karşılaştırılmaktadır. Almanya ve Moskova verileri Schmidt & Lederer 1995'ten alınmıştır.

• Türkiye gibi, Moskova 1991 uygulamasında alınan değerler de, “yabancıların reddi” ölçeği hariç, Doğu Almanya ve Batı Almanya rakamlarından yüksektir. ABD’de ile karşılaştırıldığında ise, “otoriter aile yapısı” daha düşük, “yabancıların reddi” eşit düzeyde, diğer ölçek puanları daha yüksektir.

Çizelge 4-10 Batı Almanya ve Moskova Ortalamalarının Demokratik Almanya’dan Farklaşma Oranı

Ölçekler	D.ALM	MOS	ALM
	1990x	1991x	1991x
I GOS Genel Otoriteriyenizm	2.50	2.66**	2.42
II ÖOS Öz-otoriteriyenizm	2.65	2.84**	2.57*
III BOS Belirsiz Otoriteye Saygı	2.52	2.56	2.29**
IV DOS Devlet Otoritesine Saygı	2.60	2.91**	2.30**
V AOS Ebeveyn Otoritesine Saygı	3.18	3.29*	3.01**
VI YAS Yabancıların Reddi	2.68	2.40**	2.44**
VII OAY Otoriter Aile Yapısı	2.41	2.49	2.28**
YGOS Yeni Genel Otoriteriyenizm	2.83	3.11**	2.56**

* = $p < .01$, ** = $p < .001$.

Not: Almanya ve Moskova verileri Schmidt & Lederer 1995’ten alınmıştır.

4.3 Ölçeklerin İç İlişkileri Bazında Bir Değerlendirme: Artan İdeolojik Tümesikleşme

Otoriteriyenizmle ilgili karşılaştırmalarda esas olan noktalardan biri de alt-ölçeklerin birbiriyle gösterdikleri ilişkililiklerdir. Bu hem ölçeklerin geçerliği-güvenilirliği (benzer şeyleri ölçen araçların benzer sonuç vermesi gibi) ile ilgili formel bir bilgi sağlar, hem de daha ötesi, bu boyutlar arasındaki karşılıklı etkileşimin nasıl olduğunu gösterir.

Çeşitli ülke uygulamalarında elde edilen ölçek korelasyonları aşağıdaki çizelgelerde verilmektedir¹:

Ölçek korelasyonlarının çoğu aralarında anlamlı düzeyde pozitif ilişki göstermektedir. Anlamsız korelasyonlarının bir miktar düşük olduğu tek örneklem Demokratik Almanya’dır. Bu hipotez açısından genel anlamda doyurucu bir geçerliğe ulaşıldığı söylenebilir.

¹ „Genel Otoriteriyenizm GOS” ve „Yeni Genel Otoriteriyenizm YGOS” Ölçekleri diğer alt ölçeklerle ortak maddelere sahip olduğundan (böylece aralarındaki korelasyon katsayısı yükselerek korelasyon ilkesini zedelediğinden) uygun değildir; ancak görüş oluşturmak üzere gene de verilmiştir.

Çizelge 4-11 Altölçeklerin Birbirleriyle Korelasyonları (Almanya, Avusturya 1979-1992)

Ölçek	I	II	III	IV	V	VI	VII	IX	Yer-Yıl
		.39**							ALM79
		.33**							ALM91
III.		.20**							D.ALM90
		.39**							AVU80
		.34**							AVU92
		.29**	.56**						ALM79
		.29**	.60**						ALM91
IV.		.07	.29**						D.ALM90
		.18*	.47**						AVU80
		.39**	.57**						AVU92
		.21**	.51**	.44**					ALM79
		.31**	.46**	.38**					ALM91
V.		.04	.24**	.23**					D.ALM90
		.16	.41**	.37**					AVU80
		.26**	.42**	.41**					AVU92
		.41**	.54**	.46**	.39**				ALM79
		.33**	.48**	.36**	.24**				ALM91
VI.		.35**	.28**	.12	.06				D.ALM90
		.36**	.23**	.25**	.24**				AVU80
		.49**	.44**	.57**	.37**				AVU92
	.10	.20**	.01	.02	-.35**	-.01			ALM79
VII.	.19*	.19**	.17**	.15**	-.17	.16			ALM91
	.02	.19*	.14	-.02	-.27	.00			AVU80
	.24**	.20**	.20**	.20**	-.15*	.17*			AVU92
	.25**	.37**	.20**	.11**	.07	.25**	.16**		ALM79
IX.PO	.38**	.36**	.23**	.27**	.22	.34**	.14**		ALM91
	.49**	.43**	.40**	.22**	.28**	.36**	.18*		AVU80
	.52**	.46**	.46**	.49**	.34**	.58**	.14*		AVU92
ANTIS	.52**	.44**	.44**	.57**	.26**	.65**	.18*	.45**	AVU92

*= p < .01, ** = p < .001.

Not: Almanya ve Avusturya verileri Seipel, Rippl & Lederer'den (1995) alınmıştır.

Ölçek adları şu şekildedir:

Ölçek I=Genel Otoriteriyenizm;

Ölçek III =Belirsiz Otoriteye Saygı;

Ölçek V =Aile Otoritesine Saygı;

Ölçek VII=Otoriteriyen Aile Yapısı;

OTS =Otoriteye Saygı Ölçeği;

Ölçek II =Öz-otoriteriyenizm;

Ölçek IV =Devlet Otoritesine Saygı;

Ölçek VI =Yabancıların Reddi;

Ölçek IX= Politik Ölçek;

ANTIS= Anti-Semitizm.

Cizelge 4-12 Altölçeklerin Birbirleriyle Korelasyonları (ABD)

Ölçek	II	III	IV	V	VI	VII	Yıl
	.24**						LeABD66
III	.39**						ABD78
	.34**						ABD91
	.04						ABD66
	-.03	.24					ABD66
IV	.17**	.46**					ABD78
	.12*	.37**					ABD91
	.05	.40**	.33**				LeABD66
V.	.26**	.52**	.40**				ABD78
	.31**	.43**	.24**				ABD91
	.23**	-	.66**	.14**			ABD66
VI.	.37**	.24**	.01	.18**			LeABD66
	.39**	.49**	.57**	.24**			ABD78
	.41**	.45**	.25**	.30**			ABD91
	.25**	-	-.05	-	-.13**		ABD66
	.28**	.01	-.08	-.25**	.02		LeABD66
VII.	.21**	.25**	.10*	-.10*	.28**		LeABD78
	.27**	.18**	.08	-.12*	.14**		LeABD91
OTS	.14**	.38**	.01	.83**	.01	.03	ABD66

*= p < .01, ** = p < .001.

Not: ABD 66 Kağıtçıbaşı'ndan,, diğer ortalamalar Seipel, Rippl & Lederer'den (1995) alınmıştır.

Ölçek adları şu şekildedir:

Ölçek I=Genel Otoriteriyenizm;

Ölçek III =Belirsiz Otoriteye Saygı;

Ölçek V =Aile Otoritesine Saygı;

Ölçek VII=Otoriteriyen Aile Yapısı;

OTS =Otoriteye Saygı Ölçeği;

Ölçek II =Öz-otoriteriyenizm;

Ölçek IV =Devlet Otoritesine Saygı;

Ölçek VI =Yabancıların Reddi;

Ölçek IX= Politik Ölçek;

ANTIS= Anti-Semitizm.

• Ancak önemli bir nokta, “aile kabul-ret” ölçeğinin otoriteriyenizm ölçekleri ile ilişkisinin belirgin olmaması, bazen de en başta “aile ile devlet otoritesine saygı” olmak üzere **negatif** olmasıdır. Bu da, ailenin objektif özelliği demokratik ise düşük-otoriteriyen yaratacağı ile ilgili çok temel bir sayılıyla bütünüyle çelişmektedir. Çocuk aile içinde ne kadar kabul görmüşse, aile ve devlet otoritesine o kadar yüksek saygı/bağlılık göstermektedir. Aile içi çatışması bulunanlar da, daha düşük otoriteriyen değerler taşımaktadır.

Çizelge 4-13 Altölçeklerin Birbiriyle Korelasyonları (Türkiye)

Ölçek	I	II	III	IV	V	VI	VII	YGOS	Yıl
	.45**								Tür97 (Top)
II	.57**								Tür97 (Üni)
	.25**								Tür 97 (Lise)
	.60**	.32**							Tür97 (Top)
III	.65**	.38**							Tür97 (Üni)
	.46**	.13*							Tür 97 (Lise)
		-.26**							Tür66
IV	.39**	.06	.33						Tür97 (Top)
	.46**	.16**	.45						Tür97 (Üni)
	.31**	-.08	.22						Tür 97 (Lise)
		-.04							Tür66
V	.62**	.23**	.45**	.29**					Tür97 (Top)
	.68**	.36**	.55**	.39**					Tür97 (Üni)
	.49**	.04	.29**	.21**					Tür 97 (Lise)
		-.19**		.61**	.06				Tür66
VI	.69**	.33**	.45**	.28**	.41**				Tür97 (Top)
	.78**	.47**	.52**	.40**	.52**				Tür97 (Üni)
	.59**	.19*	.35**	.19*	.29**				Tür 97 (Lise)
		.06	.06	-.12*	-.21**	-.13*			Tür66
VII	.06	.14*	.05	-.05	-.24**	.08			Tür97 (Top)
	.01	.16**	-.01	-.08	-.29*	.01			Tür97 (Üni)
	.12*	.15**	.11	-.03	-.21**	.13			Tür 97 (Lise)
	.86**	.42**	.67**	.43**	.76**	.61**	-.01		Tür97 (Top)
YGOS	.88**	.53**	.74**	.53**	.80**	.70**	-.05		Tür97 (Üni)
	.80**	.20**	.54**	.34**	.70**	.51**	.02		Tür 97 (Lise)
		-.06	.88**	.23**	.68**	.19**	.05		Tür66
OTS	.81**	.42**	.69**	.44**	.79**	.60**	-.05	.99**	Tür97 (Top)
	.84**	.51**	.74**	.54**	.82**	.69**	-.08	.99**	Tür97 (Üni)
	.74**	.21**	.55**	.34**	.74**	.49**	-.01	.98**	Tür 97 (Lise)
	.61**	.34**	.40**	.19**	.37**	.60**	.10*	.56**	Tür97 (Top)
ANTIS	.68**	.43**	.46**	.26**	.44**	.67**	-.07	.62**	Tür97 (Üni)
	.51**	.21**	.29**	.12*	.24**	.51**	.15*	.45**	Tür97 (Lise)
	.62**	.32**	.42**	.28**	.41**	.65**	.04	.57**	Tür97 (Top)
ANTIE	.74**	.46**	.55**	.40**	.55**	.74**	-.00	.71**	Tür97 (Üni)
	.50**	.14*	.27**	.17**	.26**	.57**	.08	.41**	Tür97 (Lise)

*= p < .01, ** = p < .001. Not: Türkiye 66 Kağıtçıbaşı'ndan alınmıştır.

• İkinci bir nokta da Kağıtçıbaşı'nın (1973) otoriteriyen tutumların ABD'de daha yüksek bir iç-korelasyona sahip olduğu (kültürel etki) tespiti, artık Türkiye için de açıkça izlenebilmektedir. Yani 1966'dan 1997'lere otoriteriyenizm daha tümleşik-ideolojik bir örüntüye dönüşmüş denilebilir.

4.4 Kısaca: Kültür-Kişilik Kuramları Açıklayıcı Değil

Bir kez daha vurgulamak gerekirse, "Ailenin Otoriter Yapısı" ile ilgili psikoanalitik bakış -Freud, Reich, Fromm, Adorno çizgisindeki klasik görüş- pek açıklayıcı bulunmamakta; aile-kültür-kişilik kuramları otoriteriyenizmi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü "ailenin otoriter yapısı" ABD'de, Moskova'da ve Türkiye'de yüksek çıkmaktadır. Ancak aynı ABD ve Moskova örneğinde, bu kez "Yabancıların Reddi" en düşük puanları almaktadır (zaten "Ailenin Otoriter Yapısı" arttıkça çocuğun daha az otoriteriyen eğilimler geliştirdiği de Oesterreich çalışması ile bu çalışmada açıkça görülmektedir).

Diğer taraftan Almanya ile Avusturya'daki otoriteriyenizm ölçeklerinden alınan puanların daha düşük çıkması, "ırkçı-milliyetçi" saldırıları da, paralel bir şekilde düşürmemektedir. Aynı toplumda bir başka ölçek, "yabancıların reddi" ölçeği diğer ölçeklere nazaran daha yüksek değerler almaktadır. Yabancılar karşı saldırganlığı açıklamada, belki diğerlerinden daha öncelikli olarak bu ölçeğe bakılmalıdır.

Görüldüğü gibi, ülke çeşitlenmesiyle birlikte ölçek puanları da farklılaşmaktadır. Ekonomik gelişmişlik düzeyi düştükçe (sosyal güvenlik sistemi çöktükçe), "özotoriteriyenizm" puanları yükselmektedir (Türkiye, Moskova ve Doğu Almanya'da). Irkçı veya etnik milliyetçilik vurgularının öncelik kazandığı yerlerde (Türkiye, Almanya, Avusturya) "yabancıların reddi"ne yönelik maddeler daha bir ağırlık kazanmaktadır. Aile ve devlet üzerine vurgu, bu değerlerin ("Aile Otoritesine Saygı") yükselmesini beraberinde getirmektedir (Türkiye, ABD). Sosyal güvenlik sisteminin zayıf olduğu yerlerde ailenin işlevi artmaktadır ("Otoriter Aile Yapısı"; Türkiye, ABD, Moskova örnekleme).

İzleyen bölümde, 1997 verileri eşliğinde, hangi faktörlerin etkili olduğu, daha ayrıntılı bir şekilde tartışılmaktadır.